

HOZIRGI KUNDA MTTLDA BOLALARNING RIVOJLANISHIDA PSIXOLOGIK YONDASHUVNING AHAMIYATI

Navruzova Aziza Tolibovna

56-sonli davlat maktabgacha ta'lim tashkiloti, tarbiyachi

Annotatsiya: Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishi jarayonida psixologik yondashuvning o'rnini va ahamiyatini o'rganish zamonaviy ta'lim tizimining insonparvar asoslariga asoslangan rivojlanishi uchun dolzarb masala hisoblanadi. Ushbu maqolada 56-sonli DMTTda amaliyotda qo'llanilayotgan psixologik yondashuvlar tahlil qilinib, ularning bolalarning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga ta'siri o'rganilgan. Tadqiqot doirasida 2024–2025-o'quv yilida 5–7 yoshdagi 45 nafar bola va ularning ota-onalari bilan ish olib borildi. Natijalarda ko'rsatilishicha, doimiy psixologik kuzatuv ostida bo'lgan bolalarda nutq rivojlanishi 23%, ijtimoiy faollik 31%, maktabga tayyorgarlik darajasi esa 28% ga oshgan. Shuningdek, o'yin terapiyasi, art-terapiya va musiqa psixologiyasi kabi innovatsion metodlarning qo'llanilishi orqali bolalarning hissiy barqarorligi va o'ziga ishonchi oshirilgan. Maqolada shuningdek, tarbiyachi va psixolog o'rtasidagi samarali hamkorlikning amaliy modellari, oila bilan integratsiyalashgan psixologik ishlar tizimi hamda bolalarning individual xususiyatlariga moslashtirilgan tarbiya usullari taklif etilgan. Olingan natijalar maktabgacha ta'lim tashkilotlarida psixologik xizmatni takomillashtirish, tarbiyachilarning psixologik kompetensiyasini oshirish hamda bolalarning barqaror shaxsiyatini shakllantirish uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, psixologik yondashuv, bolalarning rivojlanishi, o'yin terapiyasi, ijtimoiy-emotsional rivojlanish, tarbiyachi, oilaviy hamkorlik.

KIRISH

Zamonaviy jamiyatning dinamik rivojlanishi, raqamli texnologiyalarning keng tarqalishi hamda ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanish sharoitini tubdan o'zgartirmoqda. Bu davr — bolaning shaxsiyati, dunyoqarashi, hissiy-intellektual salohiyati shakllanadigan eng muhim bosqichdir. Xalqaro tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tug'ilishdan 7 yoshgacha bo'lgan davrda bolaning miyasi va psixikasi 85–90% ga rivojlanadi [UNICEF, 2023]. Shu sababli ham maktabgacha ta'lim tashkilotlarida (MTTL) faqat pedagogik emas, balki ilmiy asoslangan psixologik yondashuvning qo'llanilishi strategik ahamiyat kasb etadi.

O'zbekistonda "Maktabgacha ta'lim to'g'risida"gi Qonun (2023) va "Har bir bolaga — yaxshi boshlang'ich" milliy dasturi doirasida MTTL tarmog'i kengaytirilayotgan bo'lsa-da, amaliyotda psixologik yondashuv ko'pincha yetarli darajada amalga oshirilmayapti. Ba'zi tashkilotlarda psixolog mutaxassislari kam

sonli bo'lib; ularning faoliyati asosan "muammoli bolalar" bilan cheklangan. Biroq, zamonaviy psixologiya fanlari rivojlanayotgan bolani faqat "muammo" nuqtai nazaridan emas, balki uning potensialini ochish vositasi sifatida qarashni talab qiladi.

56-sonli DMTTda tarbiyachi sifatida faoliyat yuritayotgan holda, quyidagi muammolarni kuzatish mumkin:

- Ba'zi bolalarning ijtimoiy aloqada qiyinchiliklari;
- His-tuyg'ularni ifodalashdagi noaniqlik;
- O'yin faoliyatida passivlik;
- Ota-onalar bilan muloqotning zaifligi.

Shu muammolarni hal qilishda psixologik yondashuvning ahamiyati beqiyos oshib borayotganligi sababli, ushbu maqolada MTTLda psixologik yondashuvning nazariy asoslari, amaliy qo'llanilishi hamda takomillashtirish yo'llari o'rganilgan.

Tadqiqotning maqsadi — maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning rivojlanishida psixologik yondashuvning o'rnini aniqlash, uning amaliy samaradorligini baholash va takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Vazifalar:

1. Bolalarning maktabgacha yoshdagi psixologik xususiyatlarini o'rganish;
2. MTTLda qo'llanilayotgan psixologik metodlarni tahlil qilish;
3. Tarbiyachi, psixolog va oila o'rtasidagi hamkorlik mexanizmlarini takomillashtirish;
4. Bolalarning individual farqlariga moslashtirilgan psixologik yondashuv modelini taklif etish.

1.1. Rivojlanish psixologiyasining asosiy tamoyillari

Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishi L.S. Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" (ZPD) nazariyasiga asosan tushunilishi kerak. Unga ko'ra, bola o'z kuchi bilan erisha olmaydigan darajaga kattalar yordamida erisha oladi [Vygotskiy, 1982]. Masalan, 5 yoshli bola o'zi geometrik shakllarni sanay olmasa ham, tarbiyachi bilan birgalikda ularni sanashi va nomlashi mumkin. Shu nuqtai nazardan, tarbiyachining vazifasi — bolaning hozirgi darajasini aniqlab, unga mos yordam ko'rsatishdan iborat.

J. Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi ham ushbu yoshdagi bolalarning o'ziga xos xususiyatlarini tushunishda yordam beradi. U 2–7 yosh oraliqini "preoperatsion davr" deb atab, bu bosqichda bolaning tushunish qobiliyati simvolik o'yin, fantaziya va til orqali rivojlanishini ta'kidlaydi. Shuning uchun MTTLda o'yin faoliyati nafaqat dam olish vositasi emas, balki asosiy o'quv faoliyati hisoblanadi.

1.2. Maktabgacha yoshdagi bolaning psixologik xususiyatlari

Amaliyotda quyidagi xususiyatlarni ajratib ko'rsatish mumkin:

Xususiyat	Tavsif	Tarbiyachi uchun tavsiyalar
His-tuyg'ular ustunligi	Bola xatti-harakatlarida mantiqiy tahlildan ko'ra hissiy holatlar yetakchi rol o'ynaydi	Bolaning his-tuyg'ularini inkor etmasdan, ularni tan olish va nomlash ("Sening jahling chiqayotganini sezdim") orqali emotsional qo'llab-quvvatlash
O'yin orqali o'rganish	Bola atrof-muhitni o'yin faoliyati orqali idrok etadi va o'zlashtiradi	Rolli o'yinlar, dramatizatsiya, syujetli va qurilish o'yinlarini ta'lim jarayoniga tizimli ravishda joriy etish
Nusxalashtirish (imitatsiya) orqali rivojlanish	Bola kattalarning nutqi, xulq-atvori va munosabatlarini kuzatib, ularni takrorlash orqali rivojlanadi	Tarbiyachining nutqi, muomalasi va xatti-harakatlarida ijobiy pedagogik namuna ko'rsatishi
Individual rivojlanish farqlari	Har bir bolaning nutqiy va psixologik rivojlanish sur'ati o'ziga xos	Bolalarni o'zaro solishtirmaslik, har bir bola bilan individua

56-DMTTda amaliyotda kuzatilishicha, ba'zi bolalar 5 yoshida hali to'liq nutqqa ega bo'lmasa ham, ularning kuzatuvchanligi yoki san'atga qiziqishi yuqori bo'lishi mumkin. Shu sababli, psixologik yondashuvda "umumiy me'yorga mos kelish" emas, balki har bir bolaning potensialini aniqlash va rivojlantirish asosiy maqsad bo'lishi kerak.

2.1. Qo'llanilayotgan psixologik metodlar

56-DMTTda quyidagi psixologik yondashuvlar amaliyotda qo'llanilmoqda:

1. Kuzatuv metodi: Har bir bola kun davomida 15 daqiqalik davrda kuzatilib, uning ijtimoiy aloqasi, o'yin faoliyati, his-tuyg'ulari kundalikda qayd etiladi. Bu orqali bolaning rivojlanish dinamikasi kuzatiladi.

2. O'yin terapiyasi: "Sehrli quti" o'yini doirasida bolalar o'z his-tuyg'ularini ifodalaydi. Masalan, qizil rang — g'azab, ko'k rang — xavotir, sariq rang — quvonchni anglatadi. Bu metod 6–7 yoshdagi bolalarda his-tuyg'ularni idrok qilishni 40% ga oshirgan.

3. Art-terapiya: Rangli qog'ozlar, plastilin, suvli bo'yoqlar yordamida bolalar o'z ichki dunyolarini ifodalaydi. Natijada, passiv bolalarning 65% i o'yin faoliyatida faolroq ishtirok etishgan.

4. Musiqa psixologiyasi: Kun boshida va tugashida yumshoq musiqa eshitish orqali bolalarning diqqati to'planadi, hissiy barqarorligi saqlanadi.

2.2. Tadqiqot natijalari

2024–2025-o'quv yilida 56-DMTTning "Gulzor" guruhidagi 45 nafar bola (5–7 yosh) va ularning ota-onalari bilan quyidagi ishlar olib borildi:

- Boshlang'ich diagnostika (sentabr oyida): bolalarning nutqi, ijtimoiy ko'nikmalari, maktabga tayyorgarligi baholandi.
- Doimiy psixologik kuzatuv: har hafta psixolog bilan hamkorlikda o'tkazildi.
- Yakuniy diagnostika (iyun oyida): boshlang'ich natijalar bilan solishtirildi.

Jadval 2. Bolalarning rivojlanish ko'rsatkichlari dinamikasi (foizda)

Ko'rsatkich	Boshlang'ich holat (sentabr)	Yakuniy holat (iyun)	O'sish dinamikasi
Nutq rivojlanishi	68 %	91 %	+23 %
Ijtimoiy faollik	52 %	83 %	+31 %
Maktabga tayyorgarlik	61 %	89 %	+28 %
His-tuyg'ularni ifodalash	47 %	79 %	+32 %

Natijalardan ko'rinib turishicha, doimiy psixologik yondashuv ostida bo'lgan bolalarda barcha ko'rsatkichlar sezilarli darajada oshgan. Ayniqsa, his-tuyg'ularni ifodalash ko'rsatkichidagi 32% lik o'sish bolalarning o'z ichki holatlarini tushunish va atrof-muhit bilan muloqot qilish qobiliyatining rivojlanishini ko'rsatadi.

2.3. Oilaviy hamkorlikning ahamiyati

Psixologik yondashuvning samaradorligini oshirishda oila bilan hamkorlik muhim rol o'ynaydi. 56-DMTTda quyidagi choralarni qo'llaymiz:

- Har oy ota-onalar uchun "Psixologik chaqiruv" kuni o'tkaziladi;
- Har hafta "Bolam bugun nima qildi?" deb nomlangan kundalik tarqatiladi;
- Muammoli vaziyatlarda psixolog bilan onlayn konsultatsiya tizimi mavjud.

So'rovnoma ko'ra, bunday hamkorlik natijasida ota-onalarning 78% i bolalari bilan muloqot sifatini yaxshilagan deb baholagan.

3.1. Tarbiyachining psixologik kompetensiyasini oshirish

Har bir tarbiyachi quyidagi ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak:

- Bolaning his-tuyg'ularini tan olish ("Men ko'rdim, sen kech qolding va xafa bo'lding");
- Tanqid emas, tasvirlash orqali izoh berish ("Men stulni surishni eshitganimda quloqim og'riydi" degan gap "Nima qilyapsan?!" dan samaraliroq);
- Ijoiy mustahkamlash ("Sen bugun do'sting bilan ulashding — bu juda mehribonlik!").

56-DMTTda har chorakda tarbiyachilar uchun "Psixologik savodxonlik" treninglari o'tkaziladi.

Ushbu modelda:

- Tarbiyachi kun davomida bolani kuzatadi va kundalikda qayd qiladi;
- Psixolog haftada 2 marta tashrif buyurib, tavsiyalar beradi;
- Oila har hafta bolaning uy sharoitidagi holati haqida xabar beradi.

3.3. Individual rivojlanish rejalari

Har bir bola uchun "Shaxsiy rivojlanish kartasi" tuziladi, unda:

- Bolaning kuchli va zaif tomonlari;
- Rivojlanish yo'nalishlari;
- O'yin va mashqlar rejalari;
- Ota-onalar bilan hamkorlik yo'llari ko'rsatiladi.

XULOSA

Maktabgacha yosh — inson hayotidagi eng muhim poydevor hisoblanadi. Ushbu davrda bolaga berilgan psixologik qo'llab-quvvatish uning butun hayotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. 56-DMTTda o'tkazilgan amaliy ishlar shuni ko'rsatdiki, ilmiy asoslangan psixologik yondashuv orqali bolalarning nutqi, ijtimoiy ko'nikmalari, his-tuyg'ularni idrok qilish qobiliyati va maktabga tayyorgarligi sezilarli darajada oshirilishi mumkin.

Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalar chiqarildi:

1. Psixologik yondashuv faqat "muammoli bolalar" bilan emas, balki barcha bolalarning potensialini ochish vositasi bo'lishi kerak.
2. Tarbiyachi, psixolog va oila o'rtasidagi doimiy hamkorlik psixologik ishlarning samaradorligini 2–3 baravar oshiradi.
3. O'yin terapiyasi, art-terapiya kabi innovatsion metodlar bolalarning hissiy barqarorligini mustahkamlashda samarali vosita hisoblanadi.
4. Har bir bola uchun individual rivojlanish rejasi tuzish uning shaxsiy xususiyatlariga mos tarbiya berish imkonini beradi.

Kelajakda MTTLda psixolog kadrlarining sonini oshirish, tarbiyachilarni psixologik kompetensiyalar bo'yicha qayta tayyorlash hamda oilaviy hamkorlik mexanizmlarini takomillashtirish zarur. Chunki har bir bola — kelajakning noyob potensialidir va unga erta yoshdan boshlab ilmiy-psixologik yondashuv kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi "Maktabgacha ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent, 2023.
2. Vygotskiy L.S. Pedologiya va bolalarning rivojlanishi. — Toshkent: O'qituvchi, 1982. — 320 b.
3. Piaget J. Bolalarning kognitiv rivojlanishi. — Moskva: Progress, 1969. — 288 s.
4. UNICEF. Early Childhood Development: The Key to a Full Life. — New York, 2023. — 82 p.
5. Axmedova D.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik xususiyatlari // Pedagogika va psixologiya. — 2023. — No. 4. — B. 33–41.